

ЯРОМЕНОК

Роман Олександрович
ryaromenok@gmail.com

УДК 343.22

СОЦІАЛЬНІ ТА ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИSOCIAL AND LEGAL PRECONDITIONS FOR THE CRIMINAL
LIABILITY OF LEGAL ENTITIESстарший детектив,
Національне антикорупційне
бюро України

Стаття присвячена визначенню соціальних та правових передумов запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб. У статті висвітлено думки вітчизняних та зарубіжних науковців щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб. Автором звернута увага на необхідність наукового опрацювання інституту заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Статья посвящена определению социальных и правовых предпосылок введения уголовной ответственности юридических лиц. В статье освещены мысли отечественных и зарубежных ученых об уголовной ответственности юридических лиц. Обращено внимание на необходимость научной проработки института мер уголовно-правового характера в отношении юридических лиц.

The present article is dedicated to determination of the social and legal preconditions for criminal liability of legal entities. The article highlights the thoughts of domestic and foreign scientists about the criminal liability of legal entities. The author indicates the necessity of conducting scholarly research of the institution of criminal-legal measures for legal entities.

Ключові слова: юридична особа, кримінальна відповідальність, заходи кримінально-правового характеру

Ключевые слова: юридическое лицо, уголовная ответственность, меры уголовно-правового характера

Keywords: legal entity, criminal liability, criminal law measures

ВСТУП

Питання відповідальності юридичних осіб за порушення кримінально-правових заборон та визначення моделі такої відповідальності належать до числа найбільш дискусійних у вітчизняній правовій науці. Ідея кримінальної відповідальності юридичних осіб має як прихильників так і супротивників. Ця неоднозначна проблема досліджувалась у численних наукових працях українських науковців.

Виникнення незалежної української держави після краху Радянського Союзу позначило й початок радикальних перетворень у економіці держави. Ставши на шлях незалежного розвитку, Україна мала докорінно реконструювати економіку, змінивши її структуру, і найголовніше – перевести її на ринкову систему господарювання. Характерною особливістю економічної системи нашої країни на той час було існування державної та колективної форм власності і як результат – монополізм та відсутність конкурентного середовища в економіці. Роздержавлення та приватизація мали сприяти перетворенню централізованої планової системи на ринкову. Внаслідок вказаних процесів істотна доля капіталу, виробничих, людських, матеріальних ресурсів опинилася у руках новостворених юридичних осіб приватного права. Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність,

що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку[1]. Досить часто юридичні особи, переслідуючи мету отримання прибутку, нехтують інтересами громадян та держави. Зважаючи на частку юридичних осіб приватного права у економіці держави, протиправна діяльність останніх може спричинити істотну шкоду суспільним та державним інтересам.

Питання кримінальної відповідальності юридичних осіб досліджували такі вчені як Л.П. Брич, Р.В. Вереша, Б.В. Волженкін, С.Б. Гавриш, Т.Б. Грек, В.К. Гришук, Ю.А. Дорохіна, О.О. Дудоров, С.Г. Келіна, О.О. Михайлов, А.В. Наумов, А.С. Нікіфоров, С.І. Нікулін, С. Б. Осадчий, О.Ф. Пасека, І.В. Сітковський, В.Н. Смітєнко, В.С. Устінов, П.Л. Фріс, Ю.В. Шинкарьов та ін.

МЕТА РОБОТИ полягає у визначенні соціальних та правових передумов запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб, необхідності удосконалення діючого законодавства щодо такої відповідальності із урахуванням досвіду іноземних держав.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних

видань, ресурси Internet, нормативно-правові акти України та міжнародно-правові акти.

При проведенні дослідження використано методи логічного аналізу, статистичний та історичний метод та інші.

РЕЗУЛЬТАТИ

О.О. Дудоров вказує, що за допомогою норм лише цивільного, господарського, податкового та інших галузей регулятивного законодавства ситуацію з системними проявами протиправної діяльності великих комерційних організацій, вочевидь, виправити не вдасться [2].

На думку П.Л. Фріса будь-які дії спрямовані проти фізичних осіб – лідерів організованої злочинності, не спроможні призвести до позитивних наслідків, без ліквідації самих юридичних осіб. Будь-яка спроба припинити злочинні діяння буде марною, оскільки на їх місце прийдуть інші, що будуть продовжувати злочинні діяння [3].

Як зазначає З.О. Кукіна, дії або бездіяльність, які визнаються законом злочинами, не можуть і не повинні тягти за собою цивільну чи адміністративну відповідальність [4].

О.О. Кашкаров відзначає, що встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб, це складний та багатовекторний процес, який потребує в першу чергу переосмислення існуючих принципів кримінального права та кримінальної відповідальності, а саме – суб'єктивного ставлення у вину та індивідуалізації кримінального покарання, а також вироблення нових принципів, що будуть відповідати сучасним вимогам законодавства про кримінальну відповідальність [5].

Однак, панівною у вітчизняній юридичній науці є позиція про недоцільність запровадження інституту відповідальності юридичних осіб у кримінальному праві. Так, рекомендації V міжнародної науково-практичної конференції з кримінального права «Проблеми науки кримінального права та шляхи їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності» визначають недоцільність заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, оскільки чинне законодавство (фінансове, адміністративне, господарське, цивільне) наразі містить достатньо заходів примусу щодо юридичних осіб у випадках порушення ними законодавства; отже, кримінально-правове регулювання в цьому разі непотрібне [6].

Оцінюючи запровадження заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у кримінальне законодавство С.Я. Лихова відзначає, що причиною реформування національного законодавства за європейським зразком є прагнення України будь-яким способом інтегруватися в ЄС. При цьому зміни, які вносяться сьогодні в КК України, засновані не на наукових підходах, і є дещо хаотичними і безсистемними, що призводить, по суті, до руйнування основних теоретичних конструкцій в науці кримінального права [7].

16.11.2016 міжнародна громадська організація Transparency International оприлюднила звіт «People and corruption: Europe and Central Asia 2016». Для

цього звіту було опитано майже 60 000 чоловік у 42 країнах Європи та Центральної Азії, більше чверті опитаних вважають, що найбільш корумпованими, поряд з членами парламентів та урядовцями, є керівники бізнесу [8].

Відповідно до звіту Міністерства юстиції України про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції у 2013 році було засуджено 126 осіб, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані із виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважених на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права, відповідно до закону. 46 посадових осіб та працівників юридичних осіб, фізичних осіб були засуджені за надання неправомірної вигоди [9]. У формі 7 складеного Державною судовою адміністрацією України Звіту про склад засуджених за 2014 рік є дані про засудження за корупційні злочини 12 працівників господарських товариств та 236 інших службовців, серед яких імовірно, є і службові особи юридичних осіб приватного права [10].

Впродовж тривалого часу кримінальна відповідальність юридичних осіб була характерною для англо-американського кримінального права, однак у зв'язку із зростанням ролі корпорацій наприкінці минулого століття, інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб поступово встановлюється і в державах інших правових традицій – континентальної, ісламської, конфуціанської та інших. Сьогодні така відповідальність передбачена законодавством понад 50 країн світу [11].

Проблема відповідальності юридичних осіб за вчинення кримінальних правопорушень знайшла своє відображення у ряді міжнародно-правових актів. Одним з перших актів, присвячених відповідальності юридичних осіб стала Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000.

Ідея запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб не є новою для кримінального права України, оскільки пропонувалась ще у 1993-1997 рр. в одному з двох проектів Кримінального кодексу України, які розглядались Верховною Радою України I та II скликань. Однак, не була підтримана ні представниками науки кримінального права, ні юристами-практиками, ні народними депутатами України. Підставою для такого рішення були чисельні аргументи, висловлені проти запровадження цієї новачки. Ці аргументи не втратили своєї актуальності й до нинішнього часу.

Але, із плином часу, як спроба реанімації не підтриманої свого часу ідеї кримінальної відповідальності юридичних осіб, Україною впродовж 2004-2016 рр. було ратифіковано ряд міжнародно-правових актів, які передбачають вжиття необхідних заходів для забезпечення відповідальності юридичних осіб за кримінальні злочини, зокрема: ст.18 Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією 1999 р. (ратифікована у 2006 р.); ст. 10 Конвенції Організації Об'єднаних націй проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. (ратифікована у 2004 р.); ст. 12 Конвенції Ради Європи про кібер-

злочинність 2001 р. (ратифікована у 2005 р.); ст. 26 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2003 р. (ратифікована у 2006 р.); ст. 10 Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму 2005 р. (ратифікована у 2010 р.); ст.18 Конвенції Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями 2014 р. (ратифікована у 2016 р.).

Перша спроба імплементації вказаних норм у національне законодавство була здійснена ще у 2009 році. Законом України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» від 11.06.2009 була передбачена відповідальність юридичних осіб за вчинення їх уповноваженими особами корупційних правопорушень. Однак не можна назвати вказану спробу вдалою, адже цей закон був введений в дію з 01.01.2011, а вже 05.01.2011 втратив чинність.

На виконання прийнятих на себе Україною міжнародних зобов'язань 23.05.2013 Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму України стосовно відповідальності юридичних осіб», яким Загальну частину Кримінального Кодексу України було доповнено Розділом XIV-І «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», який набрав чинності з 01.09.2014, норми якого визначили підстави, види та порядок застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, а також підстави звільнення юридичної особи від їхнього застосування. Практика застосування вказаного закону, а точніше відсутність такої практики, свідчить про те, що другу спробу запровадження відповідальності юридичної особи за вчинення злочину її уповноваженою особою, навряд чи можна назвати більш вдалою, ніж попередня спроба.

Станом на сьогодні існує незначний відсоток кримінальних проваджень щодо притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності, а рішення, якими покладено кримінальну відповідальність на юридичну особу, взагалі відсутні. Натомість ряд зарубіжних країн мають позитивний досвід впровадження інституту відповідальності юридичних осіб у кримінальне законодавство. Для прикладу протягом 2010–2013 років в Естонії винесено 246 вироків стосовно юридичних осіб, у Литві – 178, Словенії – 82. Максимальний розмір штрафу який застосовувався до юридичних осіб у Естонії становив 798 000 євро, у Латвії – 1 210 688 євро, Хорватії – 667 000 євро. При цьому у Грузії було винесено усього 2 вирок за аналогічний період, хоча закон існував ще з 2006року.[12].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновки, що запровадження відповідальності юридичних осіб за вчинення уповноваженими суб'єктами кримі-

нальних правопорушень сьогодні є необхідним. Забезпечення дієвості вказаного виду відповідальності потребує суттєвого удосконалення кримінального законодавства із урахуванням досвіду іноземних держав. У свою чергу, заходи кримінально-правового характеру як новий інститут кримінального права, потребує наукового опрацювання.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України.
2. Дудоров О.О. Кримінальна відповідальність американських корпорацій за економічні злочини: від витоків до сьогодення/ О.О. Дудоров, Д.В. Каменський // Право і громадянське суспільство. – 2015. – № 2. – С. 139.
3. Фріс П.Л. До питання про кримінальну відповідальність юридичної особи/ П.Л. Фріс // Юридичний вісник. – 2015. – № 2(35) – С.152-156.
4. Кукіна З.О. Кримінальна відповідальність юридичних осіб. Досвід країн континентальної системи права/ З.О. Кукіна // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Випуск 3. Том 2. – С.67-71.
5. Кашкаров О.О. Передумови реформування Кримінального кодексу України та створення законодавства про кримінальні проступки/ О.О. Кашкаров // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 236-241.
6. Проблеми науки кримінального права та шляхи їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності. За матеріалами V міжнародної науково-практичної конференції з кримінального права 8–9 жовтня 2015 р./ Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. - № 2(5) – С. 396.
7. Лихова С.Я. Юридичні особи як суб'єкти кримінальної відповідальності за КК України/ С.Я. Лихова // Юридичний вісник. – 2014. – № 4 (33). – С. 128, 132.
8. People and corruption: Europe and Central Asia 2016 (Електронний ресурс)/ Transparency International // Режим доступу: <https://www.transparency.org/whatwedo/publication/7493> - С. 10.
9. Звіт про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції у 2013 році Міністерства юстиції України. Квітень 2014 р.(Електронний ресурс)/ Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/section/421>.
10. Альтернативний звіт щодо оцінки ефективності державної антикорупційної політики/ 2015. – С. 224-225.
11. Голованова Н.А. Уголовная ответственность юридических лиц в международном и национальном праве (сравнительно-правовое исследование)/ Голованова Н.А., Лафитский В.И., Царина М.А. // Москва. – 2013. – С.8, 289-341.
12. Ответственность юридических лиц за коррупцию в странах Восточной Европы и Центральной Азии / Антикоррупционная сеть ОЭСР для стран Восточной Европы и Центральной Азии// ОЭСР. – 2015. – С. 45-46, 51.